

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ НА БАНКІВСЬКОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Розглянуто актуальні аспекти змін у конкурентному середовищі на банківському ринку України за останній рік. Проаналізовано стан і динаміку зміни капіталу основних гравців банківського ринку та прослідковано тенденції у зміні кредитних портфелів. Надано рекомендації щодо оцінки перспектив розвитку банківського сектору.

The actual aspects of changes in the competitive environment in the Ukrainian banking market for the last year is considered. The state and dynamics of changes in equity major players in the banking market and traces tendencies in the changes of credit portfolios are analyzed. Recommendations concerning the estimation of development perspectives of the banking sector are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток банківської системи в Україні за останні двадцять років пережив декілька етапів, що характеризувалися різним рівнем інвестиційного впливу на економіку, різною інституційною структурою та різним рівнем інтеграції у світову фінансову систему. Наразі нез'ясованою є роль банківської системи України у відновленні національної економіки на етапі виходу із фінансової кризи.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Останніми роками проводилися численні дослідження питань впливу банківської системи на економічне зростання, зокрема, такими зарубіжними вченими: А. Абалкіним, Дж. Боніним, С. Фрісом, Р. Левіном, а також вітчизняними: М. Д. Алексеєнком [1, с.113–117], О. І. Барановським, В. М. Гейцем [2, с.206–223], О. В. Дзюблюком, М. І. Дибою, А. М. Морозом, І. Б. Івасівим, О. О. Чуб [3, с.115–207]. Дослідження в цьому напрямку виявило певні тенденції та закономірності, що потребує уточнень у зв'язку з невідповідними змінами у глобальному та національному економічному середовищі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеною частиною у дослідженні конкурентного середовища на банківському ринку України є недостатнє обґрунтування впливу зовнішніх чинників, зокрема, посилення ролі іноземного капіталу у банківській системі на рівень конкуренції та на рівень кредитної активності банків.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу актуальної статистичної інформації надати теоретичне обґрунтування шляхів подолання банками кризової ситуації в умовах посилення рівня конкуренції на ринку банківських продуктів та послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз офіційної статистики НБУ говорить про те, що для банківської системи України криза ще не закінчена. Доходи банків, порівняно з 2009 роком, скоротилися на 4,3% і склали 136,8 млрд. грн. Витрати банків скоротилися на 17,4% і склали 149,9 млрд. грн. Від'ємний фінансовий результат по системі банків на 01.01.2011 р. склав 13,0 млрд. грн., що майже втричі менше, ніж за станом на 01.01.2010 р. (38,4 млрд. грн.) [4].

Якість кредитних портфелів продовжувала погіршуватися, що привело до зростання резервів і відобразилося в звітах про доходи та витрати зростанням збитків. Тенденції останнього кварталу трохи кращі, але це свідчить про їх невідворотність. Доходи банків, порівняно з I кварталом 2010 року, зросли на 5,5% і склали 34,4 млрд. грн. Витрати банків скоротилися на 6,6% і склали 34,6 млрд. грн. Фінансовий результат діяльності по системі банків від'ємний (– 210,8 млн. грн.) (за I квартал 2010 року – збиток 4,4 млрд. грн.) [4].

За останні 11 місяців 2010 року в рамках першої двадцятки українських банків не було зафіксовано жодної M&A угоди. Серед великих банків далекого зарубіжжя український ринок вважався непривабливим, російські гравці здебільшого вже були представлені такими знаковими брендами у фінансовому секторі, як ВТБ, ВЕБ, Ощадбанк, Альфа-банк і т.д. У грудні 2010 року було оголошено про придбання 100% акцій банку Ренесанс-Капітал (сто двадцять другий банк в ренкінгу НБУ за активами). Більше видимих угод не спостерігалось.

За оцінками автора, з 175 банків, які перебували в ренкінгу НБУ на 01.01.2011 р., близько 50 перебували в стані продажу. Мультиплікатор, який закладали продавці в ціну зазвичай не перевищував 1,5 капіталу. Покупці, які підшукували собі банк в Україні, орієнтувалися на 1,0 капітал. Основне, що дивився потенційний покупець – це кредитні ризики портфеля.

Більшість інвесторів, за оцінками автора, зайняли вичікувальну позицію – вони не прагнули здійснювати угоди, а лише прицінювалися і вивчали ринок, вичікуючи період зростання. Українська економіка відновлювалася дуже повільно. За 2010 рік ВВП України зріс на 4,2% [5]. Враховуючи обвал 2009 року, такий темп відновлення залишався дуже повільним і створив величезні ризики для інвесторів. Незважаючи на наявність підтримки МВФ, ЄБРР та Світового Банку, іноземні інвестори все ще не вірили в перспективу швидкого відновлення економіки України, тому нових помітних іноземних банків в системі за 2010 рік не з'явилося.

Автором було відібрано ТОП-20 українських банків з числа фінансових установ першої та другої групи за темпами приросту статутного капіталу (за даними НБУ). Статистика виявилася досить цікавою. Більше всіх акціонери допомогли Укрексімбанку, цій фінансовій установі держава збільшила статутний фонд на 6,4 млрд. грн. (звичайно, частина коштів, вкладених у цей банк, призначалася для фінансування НАК «Нафтогаз Україна»). На 3,3 млрд. грн. було збільшено статутний фонд Сведбанку. Шведи змушені були докапіталізувати свою «дочку» в Україну з причин значного зростання резервів за кредитними операціями у 2009 році. Нагадаємо, що 2010 рік Сведбанк почав з негативним власним капіталом, і акціонери просто зобов'язані були усунути дефіцит. На 2,2 млрд. грн. було поповнено статутний фонд банку Форум. Його основний акціонер, німецький Commerzbank, належав до групи найбільших банків Євросоюзу і, незважаючи на труднощі 2008-2009 років, регулярно здійснював докапіталізацію своєї «дочки» в Україну. На 1,5 млрд. грн. було збільшено статутний капітал Дочірнього банку Ощадбанку РФ. Також серед банків потрапили до ТОП-20 Альфа-банк, Кредитпромбанк, Кредобанк та інші банки з участю іноземного капіталу (табл. 1).

У цілому, 20 банків за 2010 рік наростили статутний капітал на 24,5 млрд. грн., причому приблизно половина цієї суми надійшла з-за кордону. Іноземці дуже активно гасили збитки своїх дочірніх банків в Україні, тобто на практиці ми могли спостерігати те, як реалізується рівень зовнішньої підтримки. Теза «іноземні банки більш надійні» виглядав цілком виправданим. Залишається лише шкодувати, що більша частина з 24,5 млрд. грн., що надійшли до статутних фондів банків, не пішла на кредитування реального сектора, а виступала реальною компенсацією збитків минулих періодів.

Таблиця 1

ТОП-20 українських банків за темпами приросту статутного капіталу у 2010 році

№ з/п	Назва банку	1.01.2010 р.	1.01.2011 р.	Темпи приросту, %	Сума, тис. грн.
1	2	3	4	5	6
1	ДОЧІРНІЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ	839929	2310229	175,05%	1470300
2	СВЕДБАНК	2159100	5440928	152,00%	3281828
3	ФОРУМ	2259581	4434619	96,26%	2175038
4	ІНДЕКС-БАНК	550000	1050000	90,91%	500000
5	ВТБ БАНК	2928784	5415784	84,92%	2487000
6	УКРЕКСІМБАНК	10003513	1,6E+07	63,88%	6389997

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
7	УКРГАЗБАНК	3800000	5700000	50,00%	1900000
8	УКРСИББАНК	5280000	7511665	42,27%	2231665
9	КРЕДИТПРОМБАНК	1350000	1838335	36,17%	488335
10	ВЕЙБІ БАНК	542638	698619	28,74%	155981
11	АЛЬФА-БАНК	2976565	3715997	24,84%	739432
12	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	2419935	3002775	24,08%	582840
13	КРЕДОБАНК	1550969	1918969	23,73%	368000
14	ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА	1550000	1850000	19,35%	300000
15	ХРЕЩАТИК	617760	728861	17,98%	111101
16	ПРИВАТБАНК	7810866	8860202	13,43%	1049336
17	ІМЕКСБАНК	795000	890000	11,95%	95000
18	УНІВЕРСАЛБАНК	1037712	1141712	10,02%	104000
19	ПІВДЕННИЙ	866377	918101	5,97%	51724
20	БРОКБІЗНЕСБАНК	1965600	1981800	0,82%	16200
	Загалом:	51304329	75802106	47,75 %	24497777

Надлишкова ліквідність банківської системи залишалася великою проблемою. Якщо на початок 2010 року, за оцінками автора, загальний обсяг ліквідних активів в українських банках становив 103 млрд. грн., то вже на 01.01.2011 р. обсяг активів виріс до 131 млрд. грн., на 01.04.2011 р. – до 142 млрд. грн. Фінансові інститути продовжували накопичувати ліквідність. Цей тренд не змогло перебити зниження ставок на ринку ОВДП і на міжбанку. Виходило, що ліквідність накопичувалася і змінювала фактичну структуру дохідних активів, знижуючи частку тих активів, які дійсно могли приносити дохід на користь низькодохідних. За спостереженнями автора, в банках першої та другої групи через таких кардинальних змін і зниження ставок чистий процентний дохід упав майже до нуля. У якійсь мірі це підвищувало ризики банківської системи і знижувало рентабельність банків, але таких втрат було ще недостатньо, щоб змусити банки активніше кредитувати реальний сектор.

Тепер, власне, про кредитну активність. Кредитний портфель українських банків демонстрував інші тенденції. На 01.01.2010 р. кредитний портфель банків становив 726,3 млрд. грн., а на 01.01.2011 р. він зріс лише до 750,5 млрд. грн. (на 3,33%). Слід враховувати, що ця статистика включала дані про кредитні портфелі банків, які фактично залишалися проблемними, тобто їхні кредитні портфелі були заморожені. Іншими словами, 2011 рік практично не привів до приросту кредитних ресурсів у загальному портфелі банків. Банки фактично підтримували ту кредитну позицію, яка в них була на початок року. Частково це пояснює незначний темп приросту ВВП за 2010 рік, фактично нічим було фінансувати приріст. Для автора очевидно, що саме консервативна політика банків, страх їх ТОП-менеджменту перед акумулюванням нових проблемних активів робив неможливим подальше зростання кредитних портфелів.

У підсумку потрапляємо у замкнене коло: економіка не зростає, оскільки немає фондування, а банки не забезпечують фондування, оскільки економіка відновлюється дуже повільно і тому кредитні ризики позичальників занадто великі. Розрубати це коло може тільки потік іноземних інвестицій з-за кордону, проте іноземці зі зрозумілих причин не поспішають в Україні. У першому кварталі 2011 року бачимо продовження зниження процентних ставок за кредитами і поступове зростання активності банків на кредитному ринку. Але поки що таку тенденцію блокують банки, які активно зменшують свої кредитні портфелі. Причина такої тенденції у кожного банку своя: хтось не видає нових кредитів, хтось списує або продає активно проблемну заборгованість колекторам.

За офіційною статистикою НБУ можна лише констатувати факт зниження обсягів кредитування. Відповідно до статистики НБУ, більше всіх зменшив свій кредитний портфель ОТП банк: за 2010 рік його кредитний портфель схуд приблизно на 26%. В Універсалбанку кредитний портфель зменшився майже на 25%, у банку Форум – на 16,95% і т. ін. (табл. 2).

ТОП-15 українських банків за темпами зниження кредитного портфеля за 2010 рік

№ з/п	Назва банку	1.01.2010 р.	1.01.2011 р.	Зниження, тис. грн.	Темп приросту, %
1	ОТП БАНК	29056316	21479927	-7576389	-26,07%
2	УНІВЕРСАЛБАНК	6988800	5252705	-1736095	-24,84%
3	РОДОВІД БАНК	5355495	4445242	-910253	-17,00%
4	БАНК «ФОРУМ»	16999757	14117986	-2881771	-16,95%
5	КРЕДОБАНК	4840783	4101731	-739052	-15,27%
6	СВЕДБАНК	18127312	15434801	-2692511	-14,85%
7	УНІКРЕДИТБАНК	7992822	6824090	-1168732	-14,62%
8	УКРСИББАНК	45275528	38699290	-6576238	-14,52%
9	ДОНГОРБАНК	4971217	4274371	-696846	-14,02%
10	ПРАВЕКС-БАНК	5695215	5045896	-649319	-11,40%
11	ЕРСТЕБАНК	6066840	5383411	-683429	-11,26%
12	ВІЕЙБІ БАНК	6157958	5472500	-685458	-11,13%
13	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	48724527	43853742	-4870785	-10,00%
14	АЛЬФА-БАНК	25314435	22907595	-2406840	-9,51%
15	УКРСОЦБАНК	40556670	37473835	-3082835	-7,60%
	Всього	272123675	234767122	-37356553	-13,73%

Всі зазначені банки можна віднести до категорії надійних, і факт зниження обсягів кредитного портфеля в них вказував лише на зміну орієнтирів у політиці управління активами. За спостереженням автора, більшість з цих банків йшли в ліквідність. А такі банки, як Форум або ОТП, навряд чи самостійно приймали рішення, а керувалися вказівками від материнських структур, які могли зі своїх міркувань регулювати ліквідність або встановлювати кредитні країнові стелі. Кредитна політика всередині європейських фінансових холдингів залишається непрозорою, вони дуже рідко коментують свої дії на кредитному ринку. Але очевидно, що у 2011 році НБУ доведеться дуже постаратися, щоб кредитний ринок України нарешті сподобався угорському ОТР, німецькому Commerzbank або французькому BNP Paribas. Схоже, що НБУ нічого не залишиться, як у 2011 році провести лібералізацію валютного законодавства, особливо в розрізі видачі валютних кредитів, і знову український бізнес і населення зіткнеться з валютними ризиками.

Висновки і перспективи подальших розробок. Можна зробити висновки, що у цілому, як і українська економіка, банківський сектор країни повільно відновлюється. Падіння ставок посилює надію, що надлишкова ліквідність через пару місяців стане джерелом для видачі нових кредитів, а банки будуть себе краще відчувати на тлі зростаючого економічного зростання в ЄС та США. Треба пам'ятати, що українська економіка залишається дуже невеликою і залежною від ситуації в ЄС та Росії. За час кризи 2008-2010 років Україну не покинув жоден іноземний банк. Іноземці продовжують підтримувати свої дочірні банки в Україні і, як і раніше, виступають стабілізуючим чинником у системі. Можливо, новий етап відновлення почнеться саме з припливу ресурсів в банки з іноземним капіталом, і проблема надлишку ліквідності на тлі слабкої кредитної активності вирішиться сама собою.

Список використаної літератури

1. Алексеенко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики / М. Д. Алексеенко // Київський національний економічний ун-т. – К: КНЕУ, 2002. – 276 с.
2. Проблемы экономики переходного общества: сб. науч. труд. уч. России и Украины / В. М. Геец (отв. ред.), Д. С. Львов (отв. ред.). – Запорожье: ГУ «ЗИГМУ», 2004. – 386 с.
3. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці: [монографія] / О. О. Чуб // ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2009. – 340 с.
4. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу, фінансових результатів діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Про соціально-економічне становище України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Прийнято до друку 23.11.2011